

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA XIZMAT KO‘RSATISH KORXONALARINI SOLIQQA TORTISHNING ILMIIY-NAZARIY MASALALARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (PhD)

Pardayev Jamshid Muzaffarovich

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatish korxonalarini soliqqa tortishning ilmiy-nazariy masalalari, alohida yondashuvlar asosida xizmatlar sohasini rivojlantirish, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy resurslar va infratuzilma bilan ta‘minlash hamda ularga qulay soliq rejimini joriy etish” bugungi kundagi dolzarb masalalar sifatida belgilab olinganki, bu esa xizmat ko‘rsatish korxonalariga qulay soliq rejimlarini qo‘llash va uning natijadorligiga erishishga yo‘naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirishni taqozo etadi. Shu bilan birgalikda tadbirkorlik sub’ektlariga xizmat ko‘rsatishni yangi bosqichga chiqarish, aholining soliq ma‘murchiligi bo‘yicha savodxonligini yanada oshirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, teng raqobat sharoitini yaratish va iste‘molchilarning huquqlarini kafolatlash hamda yashirin iqtisodiyotni jilovlashda keng jamoatchilikning faol ishtirokini rag‘batlantirishga asoslangan ma‘murchilikni takomillashtirish yoritilgan. Shu bilan birga, sohalar o‘rganilib, xorij tajribasi, mamlakatimizda uni qo‘llash bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosa va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so‘zlar: soliq tushumlari, tahlika-tahlil, xavflar, samaradorlik, raqamli platforma, usullar va vositalar, ilg‘or axborot- kommunikasiya texnologiyalari, tahlil, optimallashtirish, soliq imtiyozlari, soliq stavkasi.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СФЕРЫ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-теоретические вопросы налогообложения предприятий сферы услуг в Узбекистане, развитие сферы услуг на основе отдельных подходов, обеспечение субъектов предпринимательства финансовыми ресурсами и инфраструктурой, а также внедрение благоприятного налогового режима в Узбекистане. требует проведения исследовательской работы. В то же время освещается выход на новый уровень обслуживания субъектов предпринимательства, дальнейшее повышение грамотности населения в области налогового администрирования, совершенствование администрирования, основанного на поддержке предпринимательства, создании равных условий конкуренции и гарантии прав потребителей, а также поощрении активного участия широкой общественности

в сдерживании скрытой экономики. При этом изучаются отрасли, формируется зарубежный опыт, научно-практические выводы и предложения по его применению в нашей стране.

Ключевые слова: налоговые поступления, анализ угроз, риски, эффективность, цифровая платформа, методы и инструменты, передовые информационные и коммуникационные технологии, анализ, оптимизация, налоговые льготы, налоговая ставка.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ISSUES OF TAXATION OF ENTERPRISES IN THE SERVICE SECTOR IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Abstract: This article examines the scientific and theoretical issues of taxation of enterprises in the service sector in Uzbekistan, the development of the service sector based on individual approaches, providing business entities with financial resources and infrastructure, as well as the introduction of a favorable tax regime in Uzbekistan. It requires research work. At the same time, it highlights the entry into a new level of service for business entities, further improving the literacy of the population in the field of tax administration, improving administration based on business support, creating equal conditions for competition and guaranteeing consumer rights, as well as encouraging active participation of the general public in curbing the hidden economy. At the same time, industries are being studied, foreign experience is being formed, scientific and practical conclusions and proposals for its application in our country.

Keywords: tax revenue, threat-analysis, risks, efficiency, digital platform, methods and tools, advanced information and communication technologies, analysis, optimization, tax benefits, tax rate.

Kirish: O‘zbekistonda oxirgi besh yil davomida xizmatlar sohasini rivojlantirish orqali aholining hududiy va ijtimoiy, yangi iqtisodiy hududlarni o‘zlashtirishni, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishni va moddiy ne‘matlarni iste‘mol qilishni ta‘minlashga harakat qilinmoqda, 2023-yilning yanvar-dekabr oylarida aholi jon boshiga ko‘rsatilgan bozor xizmatlari hajmi 13 mln so‘mga yetib, bu 2022-yilga nisbatan o‘shirish sur‘ati 120 % ni tashkil etgan. Shu bilan birgalikda xizmatlar sohasida faoliyat ko‘rsatuvchi korxonalarini moliya-kredit mexanizmlari dastaklari asosida qo‘llab-quvvatlanib kelinmoqda, ayniqsa, ularga alohida rag‘batlantiruvchi soliq rejimlarining qo‘llanilishi ularning faoliyatiga ijobiy ta‘sir etib bormoqda. “Hududlarning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, alohida yondashuvlar asosida xizmatlar sohasini rivojlantirish, tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy resurslar va infratuzilma bilan ta‘minlash hamda ularga qulay soliq rejimini joriy etish” bugungi

kundagi dolzarb masalalar sifatida belgilab olinganki, bu esa xizmat ko‘rsatish korxonalariga qulay soliq rejimlarini qo‘llash va uning natijadorligiga erishishga yo‘naltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirishni taqozo etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili:

Xizmat ko‘rsatish korxonalarining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati va soliqlarni optimallashtirish yo‘llari mavzusiga oid qisqacha adabiyotlar sharhini keltiramiz.

F.Kotlarning fikricha, xizmat – bu bir tomon boshqasiga taklif qilishi mumkin bo‘lgan har qanday faoliyatdir. [1].

F.Kotler fikricha, xizmatlar deganda, yirik xilma-xillikdagi faoliyat turlari va tijorat mashg‘ulotlarini ta’riflab, ular “bir taraf ikkinchi tarafga taklif qilishi mumkin va asosan ularni his qilib bo‘lmaydi hamda biror-bir narsaga egalik qilishga olib kelmaydi. Xizmatlarni ko‘rsatish moddiy ko‘rinishdagi tovar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin yoki aksincha bog‘liq bo‘lmasligi ham mumkin deydi[2].

I.S.Tuxliyev “Xizmatlar – bu ko‘zga ko‘rinmas tovarning o‘ziga xos turidir” ko‘rsatib o‘tgan edi[3].

Rossiyalik olim T.Xilla bu boradagi tadqiqotlari natijasida Xizmat – qandaydir iqtisodiy birlikka tegishli bo‘lgan shaxs yoki tovar holatining boshqa iqtisodiy birlik tomonidan oldindan birinchi birlikning roziligi bilan sodir etiladigan faoliyati natijasidagi o‘zgarishidir [4].

I.Ochilovni fikricha, Xizmat deyilganda, insonning, xo‘jalik yurituvchi subyektlarning, davlatning va jamiyatning ma’lum bir ehtiyojini qondirishga yo‘naltirilgan, kishilarning naf keltiradigan xizmat jarayoni bilan bog‘liq ongli faoliyati tushuniladi [5].

G‘.Mustafoyevning fikricha, xizmat - bu ma’lum tomon tarafidan yo‘naltirilgan, o‘z qiymatiga ega bo‘lgan nomoddiy ko‘rinishdagi harakat yoki mehnat mahsuli tushuniladi [6].

N.A. Barinov xizmat – bu mahsulotning (narsaning) foydali harakati yoki insonning o‘ziga xos, oqilona ehtiyojlarini qondirish uchun faoliyat shaklida namoyon bo‘ladigan, foydalanish qiymatlarini yaratadigan, mehnat natijalari bo‘yicha paydo bo‘ladigan iqtisodiy munosabatlardir [7].

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Xizmat ko‘rsatish sohasi har qaysi milliy iqtisodiyotda muhim bo‘g‘in sifatida amal qiladi. Bu faoliyat bilan ma’lum turdagi va xizmat ko‘rsatishning xususiyatlariga asoslangan korxonalar va tashkilotlar shug‘ullanadi. Xizmat ko‘rsatish sohasida faoliyat olib borayotgan korxonalar amaldagi qonunchilikka ko‘ra¹, o‘zlariga yuklatilgan soliq va boshqa majburiy to‘lovlarni amalga oshiradi.

¹ Masalan, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Ўзбекистон Республикаси “Фуқаролик кодекси”, Ўзбекистон Республикаси “Хусусий корхона тўғрисида”ги қонуни, Ўзбекистон Республикаси “Солиқ кодекси”, “Давлат корхоналари тўғрисидаги Низом” ва шу каби меъёрий ҳужжатлар.

Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 20 va 85-moddalariga ko‘ra, “soliq kodeksiga muvofiq, zimmasiga belgilangan soliqlar hamda yig‘imlarni to‘lash majburiyati yuklatilgan yuridik va jismoniy shaxslar soliq to‘lovchilar deb e‘tirof etiladi, soliq to‘g‘risidagi qonun hujjatlari bilan soliq to‘lovchilar zimmasiga yuklatilgan soliqlarni va yig‘imlarni to‘g‘ri hisoblab chiqarish hamda o‘z vaqtida to‘lash majburiyati ularning soliq majburiyatidir”². Xizmat ko‘rsatish korxonalarini ham Soliq kodeksi va boshqa qonun hujjatlariga ko‘ra, faoliyat yo‘nalishlaridan kelib chiqib soliqlarni to‘laydi. Xizmat ko‘rsatish korxonalarini soliqqa tortishning nazariy masalalarini ko‘rib chiqish uchun fikrimizcha, ularni soliqqa tortishda qanday yondashuvlar bo‘lganligini ko‘rib chiqish lozim bo‘ladi, bunda ularning tarkibini ko‘rish katta ahamiyatga egadir. Shu jihatdan olganda xizmat ko‘rsatish korxonalarini ko‘lamliligi jihatdan qanday tarkibga egaligini aniqlab, soliqqa tortishning nazariy asoslarini ko‘rish maqsadga muvofiqdir, shu ma’noda quyidagi jadvalni keltirib o‘tamiz.

1-jadval.

O‘zbekistonda xizmatlar sohasida jami faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar va tashkilotlar tarkibi³ (1-yanvar holatiga ko‘ra)

№	Yillar	Xizmat ko‘rsatish korxonalarini, jumladan:	
		Kichik tadbirkorlik subyektlari	Yirik korxonalar
1.	2019	153767	59308
2.	2020	199929	62050
3.	2021	247043	62344
4.	2022	283214	64367
5.	2023	325809	66978

Keltirilgan 1-jadval ma’lumotlari respublikamizda 2023-yilning 1-yanvar holatiga xizmat ko‘rsatayotgan korxonalar va tashkilotlar umumiy sonining (523 556 birlik) 325 809 birligi kichik tadbirkorlik subyektlari sanaladi, bu esa xizmatlar sohasiga oid faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar va tashkilotlarning umumiy sonidagi ulushi 82,9 % ni tashkil etdi. Xizmat ko‘rsatish faoliyati bilan shug‘ullanuvchi yirik tashkilotlarning ulushi 17,1 % ni (66 978 birlik) tashkil etadi. Agar, buni 2019-yilga nisbatan dinamik jihatdan tahlil qiladigan bo‘lsak, 2019-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra, xizmatlar sohasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni 153 767 birlikni yoki ularning umumiy sonining 72,2 % ini tashkil etgan. O‘tgan yilning mos davriga nisbatan ularning o‘sish sur‘ati 112,4 % ni tashkil etgan. Ushbu tahlil natijalari xizmat ko‘rsatish korxonalarini soliqqa tortishning nazariy asoslaridan ikkita muhim jihatga e‘tibor qaratilishini taqozo etadi.

² Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 20 ва 85-моддалари.

³ Ўзбекистон Республикаси Статистика агентлиги маълумотлари асосида Muallif tomonidan tuzilgan.

Birinchi bu turdagi korxonalarni yagona soliqqa tortish (soddalashtirilgan tartibda) va umumiy tartibdagi (yirik soliq to'lovchiga ega xizmat ko'rsatish korxonalariga nisbatan) soliqqa tortish mexanizmlari qo'llanilib kelinganligini ko'rsatadi, shu jihatdan olganda xizmat ko'rsatish korxonalariga nisbatan qo'llanilib kelinayotgan yagona soliqqa tortishning ilmiy asoslarini ko'rib chiqishni lozim deb hisobladik.

Soliqqa oid nazariyalarning rivojlanishida soliqlarning adolatlilik tamoyilining o'rnatilishi bilan bog'liq masalalarning muhokama qilinishi soliqqa tortishning muqobil variantlarini yuzaga keltira boshladi. Qanday tartibda soliqqa tortish soliqlarning adolatlilik tamoyilini o'zida aks ettirishi haqidagi bahslar yagona soliqqa tortish nazariyasining vujudga kelishiga asos bo'ldi. Yagona soliqqa tortish nazariyasi tarafdorlarining fikriga ko'ra bunday tartibda soliqqa tortish barcha soliqlarni bitta manbaga qaratadi, uni undirishning qulayligi davlatning soliqlarni to'plashdagi xarajatlarini kamaytiradi (chunki, tarixiy taraqqiyotning aksariyat davrlarida soliqlarni undirish bilan bog'liq davlatning katta apparati shug'ullanishgan, ba'zi vaqtlarda ularga qilingan xarajatlar undirilgan soliqlardan oshib ketgan), soliq to'lovchi esa bitta soliq to'laganligi sababli davlatning soliq siyosatidan norozi bo'lmaydi degan g'oyalar o'rta asrlarda, keyinchalik esa XVIII asrlarga kelib oxirida bunday ta'limotlar kuchaya boshladi.

Yagona soliqqa tortish amaliyoti aslida dastlab Fransiyada fransuz yozuvchisi va davlat arbobi Sabasten De Vobanning taklifiga ko'ra amaldagi soliqlarning o'rni yarlardan va sanoatdan olinadigan daromadlardan 5 foizdan 10 foizgacha miqdorda yagona soliq undirish joriy qilingan.⁴ Ammo Fransiyada va boshqa Yevropa davlatlarida sanoatning rivojlanishi soliqqa tortishning umumiy tartiblarini rivojlantirishni taqozo qildi. Fransiyada yuzaga kelgan fiziokratlar tomonidan ilgari surilgan yagona yer rentasi sifatidagi soliqqa tortish nazariyasining rivojlanishida ularning qishloq xo'jaligi milliy daromadni yaratuvchi asosiy manbai sifatidagi qarashlaridan kelib chiqadi. Ularning namoyandalaridan bo'lgan F.Kene yerning unumdorligi va uning kadastr xususiyatidan kelib chiqib, yerdan olinadigan daromadning 2/7 qismi sifatida undirilishi lozim, deb hisoblagan.

XIX asrda Amerika yozuvchisi va iqtisodchisi Genri Djordj yerlar mehnat bilan yaratilmagan, undan keladigan daromad davlatning asosiy daromadi hisoblanib, barcha soliqlar yerdan keladigan daromadga bog'liq bo'ladi, shu boisdan ham hamma soliqlarni bekor qilib yagona soliq undirish lozim degan g'oyani ilgari surgan. Iqtisodchi K.Marks esa o'zining 1848-yilda yozgan "Kommunizm manifesti"da kapitalizmning soliq tizimini tanqid qilib, yagona progressiv daromad solig'ini

⁴ Кулишер И.М. Очерки финансовой науки, 1919, с. 147.

undirish lozimligi ilgari surgan. Uning fikricha, daromaddan yagona soliqni undirish kapital va kapitalizmni yo‘q qilish quroli sifatida baholab, yagona soliqqa tortishning siyosiy jihatlarini ko‘rsatib bergan.

XIX asrning 50-yillarida Fransuz iqtisodchilari E.Jirarden va E.Menelar kapitalga nisbatan yagona soliqqa tortish nazariyasini ilgari surgan. Ular o‘z nazariyalarini barcha daromadlarning manbasi va ularning qayta aylanishi bu kapital bo‘lib, kapitalning shakli ko‘pligi va uning harakati yuqori bo‘lganligi tufayli kapitaldan 1-2 foiz soliq undirish davlat xarajatlarini qoplashga yetadi degan g‘oya bilan asoslaydi. Ayrim iqtisodchilar, jumladan P.Prudon o‘z tadqiqotlarida yagona soliqqa tortish tartibi boshqa barcha soliqlarning xususiyatlarini o‘zida aks ettira olmaydi, yuqori daromad oluvchilar bilan kam daromadga ega bo‘lganlarni soliqqa tortishda yagona soliqqa tortish adolatli tarzda soliqqa torta olmaydi. Yagona soliqqa tortishda egri va to‘g‘ri soliqlar uyg‘unlashib ketadi, ammo egri soliqlar bilan to‘g‘ri soliqlarni bitta tizimida umumlashtirish soliqlarning adolatlilik tamoyilini aniqlash imkoni mavjud emas deb hisoblaydi.

Italiyalik olim F.Nitti esa yagona soliqqa tortish o‘zida soliqlarning tenglik va umumiylik tamoyillarini aks ettira olmaydi va shu jihatdan uni istisno holatlarda qo‘llash lozim deb hisoblagan. Kolumbiya universiteti (AQSh) professori E.Seligman to‘g‘ri soliqlarni soliqqa tortish mexanizmlarini tahlil qilib barcha to‘g‘ri soliqlarni bitta yagona soliq orqali undirishning afzalliklarini isbotlab bergan bo‘lsa, o‘z navbatida Rossiyalik olim A.Isayev esa yagona daromad solig‘i(tartibi)ni amaliyotda undirish imkoni yo‘qligini ko‘rsatib, daromadlar hajmi va ularning manbalari turli-tuman sharoitda bir xil tartibda soliqqa tortish o‘z mohiyatiga ega emas deb hisoblagan. A.Isayev yagona soliqqa tortish tartibini asosan yer uchastkalari, uylar va hunarmandchilik sohasini soliqqa tortishda samara berish mumkinligini izohlagan.

Yagona soliqqa tortish nazariyasining ildizi asosan klassik iqtisodiyot namoyandalaridan bo‘lgan U.Pettining qarashlariga borib taqaladi. U.Petti yagona tartibda soliq undirish soliqlarning adolatlilik tamoyilini o‘zida aks ettiradi, soliq to‘lovchi qancha soliq to‘layotganligini emas, balki, oz sonli soliq to‘lashini his qiladi, bu esa davlatga soliq undirishda qo‘l keladi. U. Petti o‘zining 1662-yilda yozgan "Soliqlar va yig‘imlar haqida traktatlar" nomli asarida yagona aksiz solig‘ini joriy qilish nazariyasini ham keltiradi. U.Pettining fikricha aksiz bu iste‘mol jarayonida undirilishi bois, kim daromadga ega bo‘lsa, uning iste‘moli ko‘p bo‘ladi, bu esa soliqlar boy tabaqaning zimmasiga ko‘proq tushishini bildiradi, shu boisdan ham barcha soliqlarni bitta aksizda aks ettirish soliqqa tortishning samaradorligini beradi deb hisoblagan. U davlatning soliqlarni undirish xarajatlarini yagona soliq o‘zida ifodalab, soliq og‘irligini kamaytiradi degan g‘oyani ilgari surgan. Ammo U.Pettining bu qarashlari ko‘p tanqidga uchraganligi bois bu g‘oyani qattiq himoya qila olmagan. Shuningdek, yagona soliqqa tortishning afzalliklariga bag‘ishlangan ilmiy nazariy

qarashlar ingliz iqtisodchisi va faylasufi J.Lokk (1632-1704), Rus iqtisodchilar maktabining asoschilaridan biri I.T.Pososhkovlar (1652-1726) tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa, nemis iqtisodchisi E.Pfeyffer esa yagona xarajatlar solig'ining tarafdori sifatida, davlat xarajatlari qancha ko'p bo'lsa, soliqlar ham shuncha ko'p bo'lishi lozim va shunga muvofiq soliqlar xarajatlardan yagona tartibda undirilish g'oyasini ilgari suradi.

XX asrda yuz bergan jahon iqtisodiy inqirozlari transmilliy kompaniyalar iqtisodiy taraqqiyotda muhim rol o'ynasa-da, ammo iqtisodiyotning barcha qoidalariga to'la javob bera olmasligini ko'rsatdi. Shu boisdan iqtisodiyotda muhim bo'lgan tarmoq yoki faoliyat sohalarini alohida davlat siyosati orqali rivojlantirish lozimligi kun tartibiga chiqa boshladi. Bu borada qishloq xo'jaligi, tadbirkorlikning kichik shakli, ya'ni kichik biznesni rivojlantirishda soliqlar orqali rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqishga urg'u berila boshlandi. O'tgan asrning 70-yillaridan so'ng bu jarayon kuchayib bordi, ayniqsa AQShdagi 70-80 yillarda yuz bergan iqtisodiy inqirozlar kichik biznes subyektlariga nisbatan soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibini qo'llashni kuchaytira boshladi. Ayniqsa, bu "Reyganomika" deb nom olgan 80-yillardagi soliq iqtisodiy islohotlar, jumladan, soliq islohotlari davrida yagona soliqqa tortish tizimini yanada kuchaytirdi.

Respublikamizda ham iqtisodiy islohotlarning dastlabki davrlaridanoq, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni davlat tomonidan har tomonlama qo'llab-quvvatlash borasida huquqiy asoslar yaratila boshlandi, ularning moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlashning muhim usullaridan biri sifatida soliqlar orqali rag'batlantirish mexanizmlari yaratildi. O'zbekiston soliq tizimining oldiga qo'yilgan vazifalardan biri sifatida kichik biznesning faoliyatini rag'batlantirish vazifasi belgilandi. Respublikamizda soddalashtirilgan soliqqa tortish tartibining joriy qilinishi va uning kichik biznes subyektlariga qo'llash asosan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1996-yil 27-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasining 1997-yilgi Davlat budjeti munosabati bilan soliq islohotini chuqurlashtirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-1565-sonli farmoniga muvofiq amalga oshirildi. Unga ko'ra 1997-yildan boshlab amaldagi soliqlar o'rniga mahsulotni sotish (ishlar, xizmatlarni bajarish)dan tushgan daromadning 25 foiziga qadar miqdordagi yagona soliqni joriy etish yo'li bilan barcha mulkchilik shaklidagi kichik korxonalar uchun soliqqa tortishning tabaqalashtirilgan va soddalashtirilgan tizimi joriy qilindi. Bu davrda soliq siyosatidagi eng muhim yo'nalishlardan biri bu kichik biznes subyektlariga nisbatan alohida tartibdagi rag'batlantiruvchi soliqqa tortish tartiblarining qo'llanishi bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xususiy tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirishni yanada rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» 1998-yil 9-apreldagi PF-1987-sonli farmoni, Vazirlar Mahkamasining 1998-yil 15-apreldagi Soliq solishning soddalashtirilgan tizimiga o'tgan kichik korxonalarga

soliq solish tartibi to'g'risida"gi 159-son [qaroriga](#)⁵ asosan kichik korxonalar uchun soliq solishning soddalashtirilgan tizimini qo'llash tartibi yalpi umumdavlat soliqlarini, shuningdek, davlat hokimiyati mahalliy organlari tomonidan joriy etiladigan mahalliy soliqlar va yig'implarni to'lash o'rniga yagona soliq to'lashni nazarda tutadi.

Xizmat ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortishning nazariy asoslarini tahlili shuni ko'rsatadiki, bu masala mamlakatlarning qonuniy talablariga tabiiy bo'lib, ularning ishlash shakli, tashkilot tuzilishi va hisobotlariga amalga oshirilib kelingan. Bular asosan xizmat ko'rsatish uchun narxlarga ko'rsatiladigan ko'maklar va xizmatlarga soliqlar, xizmat ko'rsatish korxonalarining ishchilariga to'lovlar, ularning pensiyalariga o'tkaziladigan to'lovlar, soliqlar va to'lovlarni monitoring qilish uchun hisobotlarni taqdim qilinishini soliq nazorati shaklida muvofiqlashtirish, xizmat ko'rsatish korxonalarining o'ziga muhtoj moliyaviy vositalarga (masalan, kreditlarga) o'tkazishlari uchun soliqlar va to'lovlarni o'tkazish tartiblarida rivojlanib kelgan. Xizmat ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish ko'plab omillarga bog'liq holda rivojlangan, masalan, xizmat ko'rsatish turi, biznesning hajmi va mulki, mintaqaviy va milliy soliq qonunlari va boshqalar.

Biroq odatda xizmat ko'rsatish korxonalariga nisbatan qo'llaniladigan ba'zi soliqlar, masalan, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) dunyoning aksariyat mamlakatlarida xizmatlar ko'rsatuvchi ko'pchilik kompaniyalar uchun majburiy soliq hisoblanadi, bundan tashqari, tadbirkorlik subyektlari o'z hududida amaldagi muayyan shartlar va qoidalarga ko'ra daromad solig'i, mol-mulk solig'i, yer solig'i va boshqa soliqlarni to'lashlari belgilab qo'yilgan. Ayrim mamlakatlarda tadqiqot va ishlanmalar, infratuzilma va texnologiya kabi turli xizmatlarga sarmoya kiritadigan korxonalar uchun maxsus soliq imtiyozlari va imtiyozlar ham mavjud. Bunday soliq imtiyozlari korxonaning umumiy soliq yukini kamaytirishi va uning moliyaviy holatini yaxshilashi mumkin.

Soliqqa tortish mexanizmlari takomillashib borishi bilan, xizmat ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish juda murakkablashib bordi, qator muammolar ham paydo bo'la boshladi, o'z o'rnida soliq qonunchiligi ham takomillashib bordi. Shu sababli, soliq risklarini samarali boshqarish va soliq imtiyozlarini maksimal darajada oshirish uchun tadbirkorlarga soliq maslahatchilari institutlari ham shakllangan. Xizmat ko'rsatuvchi korxonalarining soliqqa tortilishi ko'pgina omillarga, jumladan, ular qaysi mamlakatda joylashganligiga, huquqiy maqomiga, daromadiga va ular ko'rsatadigan xizmat turiga bog'liq holda rivojlanib kelmoqda.

⁵ Ushbu qaror Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 27 декабрдаги 244-сонли «Ўзбекистон Республикасининг 2006 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги [qaroriga asosan bekor qilingan](#).

Xizmat ko'rsatuvchi korxonalarni soliqqa tortish ko'plab omillarga, jumladan mulkchilik shakliga, faoliyat turiga va hududiy qonunlarga bog'liq. Umuman olganda, daromad solig'i xizmat ko'rsatish sohasi korxonalari uchun soliq solishning asosiy manbai hisoblanadi. Ba'zi hollarda xizmat ko'rsatish korxonalari biznes hajmi, xodimlar soni va biznes turi kabi bir qator omillarga qarab soliq imtiyozlari yoki imtiyozlarga ega bo'lishi mumkin.

Y.Tyutyunnikova ham korxonalarni soliqqa tortish muammolarini ilmiy jihatdan o'rganib, unda xizmat ko'rsatish korxonalariga oid ilmiy qarashlarini ham keltirib o'tadi. U o'zining nomzodlik dissertatsion tadqiqotida korxonaning soliq siyosatini mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida ajratib ko'rsatishga imkon beruvchi soliq siyosatining mazmuni va uning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash orqali korxonalar faoliyatini, jumladan xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar davlatning tartiblovchilik va rag'batlantiruvchilik soliq siyosatini ishlab chiqish masalalarini ko'rib chiqqan. Jumladan, "soliqqa tortish sohasidagi zamonaviy konseptual apparatni tanqidiy tahlil qilish, shuningdek, korxonaning soliq siyosatini shakllantirish bilan bog'liq masalalarning rivojlanish darajasini o'rgangan, soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish jarayonida qabul qilingan qarorlarning xizmat ko'rsatish korxonalarining boshqaruv qarorlari bilan aloqasini baholagan, korxonalarining soliq siyosatini shakllantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillarni ochib bergan, davlat soliq siyosatining korxonalar soliq siyosatini ishlab chiqish jarayoniga ta'sir qilish mexanizmini o'rgangan, bu yo'nalishda ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqqan⁶.

Xizmat ko'rsatish korxonalariga oid ilmiy tadqiqotlardan yana biri S.Yegorova tomonidan bu kabi korxonalarda maishiy xizmat ko'rsatish korxonalarida buxgalteriya hisobi va tahlil bilan birgalikda soliqqa tortish masalalarining tadqiqiga qaratilgan ilmiy tadqiqotdir. Tadqiqotchi o'zining doktorlik dissertatsion tadqiqotida xizmat ko'rsatish sohasida maishiy xizmat ko'rsatishning o'rnini va rolini aniqlash hamda maishiy xizmat ko'rsatishga xos bo'lgan tashkiliy-iqtisodiy munosabatlarning xususiyatlarini aniqlagan, xizmat ko'rsatish sohasidagi iqtisodiy hodisa va jarayonlarni boshqarish mexanizmining mohiyatini oydinlashtirgan va uning fundamental xususiyatlari va mohiyatini aniqlagan, maishiy xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish tendensiyalarini o'rgangan, davlat xizmatlari ko'rsatuvchi korxonalarni axborotlashtirishning me'yoriy, uslubiy va amaliy darajasini tahlil qilib, ularning boshqaruv jihatini baholab bergan, maishiy xizmat ko'rsatish korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil qilish va amalga oshirishda soliq to'lovlarini to'g'ri hisobga olish hamda uni yanada takomillashtirish yo'nalishlarini ko'rsatib bergan⁷.

⁶ Тютюнникова Елена Сергеевна. Формирование налоговой политики Предприятия в современных условиях хозяйствования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва 2003 г.

⁷ Егорова Стелла Курбановна. Информационное обеспечение управления в сфере бытового обслуживания. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Москва 2000 г.

Maloletko Dmitriy Nikolayevich tomonidan umumiy ovqatlanish korxonalarining soliqqa tortishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar ham katta ilmiy ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotchi ilmiy tadqiqot doirasida “Soliq to‘lovi monitoringi” tushunchasini ta’riflagan, umumiy ovqatlanish korxonalarining turar joy obyektlaridagi faoliyatining tashkiliy-huquqiy jihatlarini tahlil qilgan, umumiy ovqatlanish korxonalarini tomonidan to‘lanadigan soliq tushumlarini ulushli monitoring qilishning asosiy ko‘rsatkichlarini umumlashtirilgan uni to‘ldirgan va rasmiylashtirish va tizimlashtirish yo‘llarini ko‘rsatib bergan, bu yo‘nalishdagi muammolarni hal qilish bilan bog‘liq ilmiy tavsiyalarni bergan⁸. Mazkur tadqiqotchi umumiy ovqatlanish korxonalaridagi soliq to‘lovlarini monitoring qilish mexanizmlarini tahlil qilish asnosida ularning soliq majburiyatlarini bajarish orqali ularni turli xil moliyaviy jarimalarga tortilishi oldini olishga imkon beruvchi masalalarni ko‘rsatib berganligi bilan ham ahamiyatlidir.

Tadqiqotchi N.Milogolov xalqaro savdo xizmat ko‘rsatish jarayonlariga oid ilmiy tadqiqot olib borgan. U soliqqa tortishning zamonaviy tushunchalarini umumlashtirish asosida xizmatlarning xalqaro savdosida QQSni soliqqa tortishning nazariy yondashuvlarini ishlab chiqqan, Yevropa Ittifoqi misolida amaldagi xizmatlarni sotish joyini aniqlash qoidalarini qiyosiy tahlil qilgan, bu boradagi mamlakatlar o‘rtasidagi ikki tomonlama soliqqa tortish amaliyotidagi muammoli muammolarni aniqlab bergan va uni hal etish yo‘llarini ko‘rsatib bergan, mamlakatlar o‘rtasidagi xizmatlarning xalqaro savdosi bo‘yicha operatsiyalarni QQS solig‘i bazasidan chiqarib tashlashga oid ilmiy takliflarini asoslagan, qo‘shilgan qiymat solig‘i solig‘i obyektini aniqlash bo‘yicha xizmatlarni amalga oshirish yo‘nalishlarini tahlil qilgan, xalqaro savdo jarayonida xizmatlarning xalqaro savdosi operatsiyalarida "karusel firibgarligi"dan foydalanganda budjetga QQS tushumlarini kamaytirish uchun davlatning soliq risklarini aniqlash yo‘llarini ko‘rsatib bergan. Mazkur tadqiqotning muhim ilmiy ahamiyati shundaki, unda xalqaro savdo aloqalarini jonlantirishda soliq tizimining ta’sirchanligini oshirish, bu yo‘nalishda faoliyat ko‘rsatuvchi korxonalarni soliq tizimi orqali rag‘batlantirishning asoslariga ham alohida to‘xtalib o‘tgan⁹.

Xizmat ko‘rsatish korxonalarini soliqqa tortishda mehmonxona xo‘jaligini soliqqa tortish muammolari va uning yechimlariga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar bu yo‘nalishda katta ahamiyatga ega deb hisoblanadi. Bu yo‘nalishda ham bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Bunda A.Dishlevskiyning tadqiqotlarini alohida ko‘rsatib o‘tish mumkin. Ushbu tadqiqotchi Rossiya misolida mehmonxona tuzilmalarini

⁸ Малолетко Дмитрий Николаевич. Мониторинг налогового вклада предприятий общественного питания коллективных средств размещения. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва 2013 г.

⁹ Милоголов Николай Сергеевич. Налог на добавленную стоимость по операциям международной торговли услугами. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва 2014 г.

samarali soliq tizimini qo'llash orqali bu turdagi korxonalarni faoliyatini tartiblash yo'llarini ko'rsatib bergan. Tadqiqotlari doirasida mehmonxona xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalarni soliqlar orqali qo'llab-quvvatlash, so'ngra samarali soliqqa tortish tizimini yaratish bo'yicha takliflarni ishlab chiqqan, bu korxonalarni soliqqa tortish amaliyotini tahlil qilgan, bu jarayondagi ayrim muammolarni ko'rsatib bergan, mehmonxona tipidagi korxonalar, shuningdek, hozirgi bozor sharoitida mehmonxona tuzilmalariga soliq solishning ustuvor yo'nalishlari va shartlarini belgilab bergan, mehmonxona tipidagi korxonalarda mavjud buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish amaliyotini tanqidiy baholagan, ularning o'zaro uzviy bog'liqligini ko'rsatib uni takomillashtirish yo'llarini asoslab bergan, mehmonxona tizimidagi korxonalarida buxgalteriya hisobi va soliq hisobi va rejalashtirish sohasidagi eng murakkab masalalarni hal qilish yo'llarini ko'rsatib bergan. Bundan tashqari mazkur tadqiqotda mehmonxona xo'jaligi subyektlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni rivojlantirish, iqtisodiy risklarni minimallashtirish va investitsiya jarayonlarini kengaytirish zarurligini hisobga olgan holda, mehmonxona xo'jaligini soliq jihatdan tartibga solishni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan¹⁰.

Bu boradagi ilmiy tahlillarimizni davom ettiradigan bo'lsak, xizmat ko'rsatish sohasi korxonalarini soliqqa tortish bo'yicha ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavjud. I.A.Kozlova tomonidan bozor iqtisodiyoti sharoitida xizmatlarga soliq solishga oid tadqiqotlarida, bozor iqtisodiyoti sharoitida xizmat ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish xususiyatlarini ko'rib chiqqan, Yu.M.Jukov tomonidan "Xizmat ko'rsatish sohasida soliqqa tortishni optimallashtirish" nomli ilmiy tadqiqotlarida esa xizmat ko'rsatish korxonalarining soliqqa tortishni optimallashtirish yo'llarini muhokama qilingan, V.V.Petrovaning "Soliq siyosatining xizmat ko'rsatish korxonalarini rivojlanishiga ta'siri"ga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarida esa soliq siyosatining xizmat ko'rsatish korxonalarini rivojlantirishga ta'sirini tahlil qilingan va bu sohada soliqqa tortishning asosiy muammolar aniqlanib, ma'lum bir ilmiy tavsiyalar berilgan, "Xizmat ko'rsatuvchi korxonalar uchun soliq imtiyozlari" nomli ilmiy tadqiqot muallifi E.A.Medvedeva esa xizmat ko'rsatuvchi korxonalariga beriladigan soliq imtiyozlarini ilmiy tadqiq qilgan.

Xizmat ko'rsatish korxonalarining vujudga kelishining asoslari sifatida avvalo iqtisodiy tizimning ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tizim shaklida mavjud bo'lishini keltirish mumkin. Ishlab chiqarish sohasidagi tovarlar ishlab chiqarilishning iqtisodiy-texnologik xususiyatlari va bu tizimning bir maromda ketishi uchun ma'lum bir qo'shimcha faoliyatga ehtiyoj tug'iladiki, bunday ehtiyojlarni ishlab chiqarish va ko'rsatish mohiyati jihatdan xizmat tushunchasi bilan izohlanadi. Bundan tashqari

¹⁰ Дышлевский Алексей Сергеевич. Налогообложение предприятий гостиничного типа. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва 2007 г.

ishlab chiqarilgan tovarlarni iste'mol qilishning xususiyati esa ishlab chiqarilgan tovarlarni uning iste'molchilariga yetkazishda oraliq bo'g'inni talab qiladiki, bu jarayon esa xizmatlar sohasini yoki uni amalga oshirishni korxonalariga bo'lgan ehtiyojni taqozo etadi. Bu turdagi korxonalar bir qator muhim xususiyatlarga egadir:

birinchidan, ularning iqtisodiy-moliyaviy jihatdan bozor talablariga tez moslashuvchanligidir, ya'ni agar ixtisoslashgan faoliyat yo'nalishida raqobat kuchayib ketgan holatda xizmat ko'rsatishning yaqinroq, (o'rinbosar xizmat) xizmat turiga moslashishi nisbatan tez amalga oshadi.

Ikkinchidan, uning moslashuvchanligi bu turdagi korxonalarining boshqa bir muhim xususiyati-nisbatan risk darajasining kamligini ham ko'rsatadi, bu kabi korxonalarini tashkil qilishda unga tikilgan moliyaviy sarmoyalarni qaytishi va samaradorlik ko'rsatkichlarini keltirishida risk boshqa yirik korxonalariga nisbatan kamroq bo'ladi, bu esa xizmat ko'rsatish korxonalariga investitsiyalarning oqimining ortishiga va bu turdagi korxonalarining oshishiga muhim omil bo'ladi.

Uchinchidan, xizmat ko'rsatish korxonalarini yirik ishlab chiqarish subyektlari tomonidan iqtisodiy jihatdan nomaqbul bo'lgan faoliyatni amalga oshirish qulayligi ya'ni iqtisodiy tizimda oraliq operatsiyalarni bajarishga moslashganligi bilan ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

To'rtinchidan, tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini iste'molchilarga yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Chunki, tovar ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan korxonalar tomonidan o'z tovarlarini iste'molchilarga to'g'ridan-to'g'ri yetkazib berish hamma vaqt ham samarali bo'lmaydi, bunda esa xizmat ko'rsatish korxonalarini katta rol o'ynaydiki, bu tovar ishlab chiqaruvchi uchun ham, iste'molchilar uchun ham qulay hisoblanadi.

Xulosa va takliflar.

Kichik biznes maqomidagi xizmat ko'rsatish korxonasi qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'i to'lab kelayotgan holda uning o'tgan yil yakunlari bo'yicha jami daromadi o'n milliard so'mdan oshmagan holda ham ularga soliq qarzi yuzaga kelgan sanadan e'tiboran bir oy ichida soliq organlariga soliqni bo'lib-bo'lib to'lash huquqi to'g'risida xabarnomani davlat soliq organiga yuborish sharti bilan soliq qarzini foizsiz bo'lib-bo'lib to'lash imkoniyatini berish kichik biznes maqomidagi xizmat ko'rsatish korxonalariga ham soliq qarzini foizsiz bo'lib-bo'lib to'lash huquqidan samarali foydalanish orqali ularning moliyaviy imkoniyatlarini tiklab olishga sharoit yaratadi.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. Божук С. Г. СПб.: Питер, 2006.- 464 с.
2. Котлер Ф. Основы маркетинга. - М.: Прогресс, 1993. - С.63-8.

3. Tuxliyev I.S., Hayitboyev R., Ibodullayev N.Ye., Amriddinova R.S. Turizm asoslari: O‘quv qo‘llanma – S.: SamISI, 2010 - 247 b.
4. Сфера услуг: новая концепция развития / В.М. Рутгайзер, Т.И. Корягина, Т.И. Арбузов и др. - М.: Экономика, 1990. - С. 148.
5. Ochilov I. Bozor munosabatlari sharoitida xizmatlarning turlari va ularning tavsifi. // Xizmat ko‘rsatish, servis va turizm sohalarini rivojlantirish: muammolar va ularning yechimlari. Monografiya. T.: “Iqtisodiyot-moliya”, 2008-yil.
6. Mustafoev G‘olib Sultonmurodovich. Xizmat ko‘rsatish va raqamli xizmatlar: rivojlanish bosqichlari hamda ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020-yil. 188-bet.
7. Баринов Н. А. Указ. Соч. - С. 17.
8. J.Pardayev Korxonalarni soliqqa tortish amaliyotini takomillashtirish (xizmat ko‘rsatish korxonalari misolida) (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. – Toshkent, 2024.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Soliq qo‘mitasi ma’lumotlari. www.soliq.uz.
10. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi <https://lex.uz/docs/4674902>